# TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

## TÜRK HALK EDEBİYATINA GİRİŞ - I
## DERS NOTLARI

1. Sınıf - 1. Dönem

aofdestek.net

## GİRİŞ

Sözlü anlatım bir sosyal olaydır. Halk edebiyatında, gösterim, performans diyebileceğimiz bir sosyal olayı; anlatan, dinleyen bir de anlatılan geleneksek (mesela masal, hikâye, efsane, destan) eser belirler. Bunların hepsinde ortak özellik olarak karşımıza çıkan gelenekseli açıklamak gerekir.

Sözlü gelenekte hiçbir halk edebiyatı ürününün değişmez, donuk kalmış, kuşaktan kuşağa böyle anlatılan metni veya biçimi yoktur. Bu türlerin değişik yer ve zamanlarda yeniden oluşturulan metinleri vardır. Bu metinde anlatıcının ustalığı, yaşı, mesleği, tahsili, bulunduğu sosyal çevre, dili, inanışları, değer yargıları önemli değişiklikler yapar. Aynı zamanda dinleyicinin konumu, kültürü, beklentileri ve dünya görüşü de etkisini gösterir. Ama her anlatımı, örneğin masalsa onu masal yapan bir özü, bir anlatım tekniği vardır. Masal olarak koruna gelen de bu özdür.

Halk bilimine olan ilgi Avrupa fikir tarihinin bölünmez parçasıydı. Onun içinde doğmuş dalgalanma göstermiştir. Avrupa'da halk kültürüne olan ilgi Amerika'nın keşfinden sonra ortaya çıkmıştır.

Amerika'ya giden din adamlar, gezginler, sanatçılar vs. yenidünyada gördüklerini yazarak büyük bir arşiv oluşturmuşlardır. Avrupa, kendi kültürüne ilgi duymadan önce, Amerika yerlilerinin törenlerini, geleneklerini ve inançlarını öğrenmişlerdir.

Amerika'daki ilkel insanları tanıtan yazarlardan bazıları bu yerlilerin kültürlerinin bazılarında Avrupa kültürünün çocukluk aşamasını görüyorlardı. Kimi, onlarda ilk çağ Hıristiyanlığının temizliğini, sadeliğini yakalıyordu, kimi de bu yerlilerin kültürünü inceleyerek klasik Yunan ve Roma kültürünü daha iyi anlayacağına inanıyordu. Avrupalının krallıktan bıkıp usandığı daha demokratik bir yönetim istediği yıllarda ortaya çıkan bu soylu ilkel insan tutkusu eski dünyaya kolayca yayılmıştır. Kısa sürede tüm Avrupa'yı saran bu ilkel soylu insan sevgisi giderek doğulu insanları da içine almıştır. Gezginler, din adamları, bilginler, yazarlar bu sefer de doğunun sihirli, mistik kültürünü araştırmak için yola çıkmışlardır. **Valle** (1586-1652)'nin 1650'de yayımlanan gezi kitabında Türklerin, İranlıların ve başka Asyalıların dinlerini, töre ve törenlerini hayranlıkla incelemiş ve onlardan bahsetmiştir.

**Tavernier**, Türkiye, İran ve Hindistan'a yapmış olduğu gezileri anlatan kitabı da aynı özellikleri gösterir. Galliant (1646-1715) Bin bir Gece Masalları'nı Fransızcaya çevirir. **La Fontein** hayvan hikayelerini doğu kaynaklarından aldığını söyler ve bunları **Kelile ve Dimne'ye** borçlu olduğunu vurgular.

İster Amerikalılara ister doğululara karşı duyulsun, soylu ilkel insan hayranlığı dipten sürüp gelen bazı eğilimleri su yüzüne çıkarmıştır. İlkellerin kültürünü tanıma, Avrupalıları kendi ilkellerinin ve halkının kültürünü tanımaya yöneltmiştir. Bu sayede mukayeseli çalışmalar başlamıştır. Böyle karşılaştırmaların yapıldığı iki çalışma vardır. Biri (1580-1630) **Yeni Fransa'nın Tarihi**, diğeri ise (1681-1746) **Amerikan Vahşilerinin Adetleri** adlı eserlerdir. Amerikan yerlilerinin kültürleri, Gaskonya köylülerinin kültürü ile karşılaştırılır. Amerikan yerlilerinin dinlerinde görülen inanışların bazı ilkel dinlerde de görüldüğü anlaşılır. Bu tespit o zaman için çok yenidir.

Bu hümanist yaklaşım daha sonra Aydınlanma Devri düşünürlerini etkileyecek, daha sonraki halk bilim ve etnografya çalışmalarına da önderlik edecektir. Avrupa'da öz halklarının kültürünü incelemeye varan bu ilkel insan tutkusu güçlü bir özeleştiriye de yol açmıştır.

Bu eleştiriyi halk kültürü ile dolaylı olarak ilgilenen Aydınlanma Devri düşünürleri dile getirmiştir. **Jean Jack Rousseu** gibi ilkel insanı ve tabiatı neredeyse bir din olarak algılayan düşünürler olmakla beraber, Aydınlanmacılar ilkel insanın tamamına hayranlık duymazlar. Onlar akılcı bir yöntemle toplum kurallarını ve toplumun gelişmesini incelerler. Bu sebeple, din, politika, aile, kanunlar, özgürlük gibi kurumlar hem tarih içerisinde hem de zamanlarında ayrıntılı bir biçimde incelenir. Böylece hem geçmişin hem de zamanın kültürü aydınlanma çağını açan aydınların eserlerine malzeme teşkil eder.

İtalya aydınlarına öncelik eden **Vica** (1688-1744) atasözlerini, halk masallarını, hayvan fıkralarını tarihin canlı şahitleri sayar. Bunları incelemeden tarihin bilinemeyeceğini savunur. **Fontonelle** (1657-1757) hayvan masallarını bir çalışmasına konu yapar. **Montesqiue** ve **Voltair** aynı okula bağlı yazarlardı. Halk kültürü ile ilgilenmişlerdir. Voltair bir eserinde Asya ve Amerikan yerlilerinin törenlerini karşılaştırır.

Avrupa bu akılcılık çağının sancılarını yaşarken, İngiltere'de halk edebiyatı ve ilişkileri bakımından önemli bir adım atılır. Romantikler öncesi adı verilen bu akım, klasik edebiyatın akılcı, kuralcı ve insan duygularını rahatlıkla anlatmayı önleyen sıkıcı bağlarına bir başkaldırıştır. Buradan bütün Avrupa'ya yayılır. Bir yanda Tevrat'ın şiirli dilini, Homer destanlarının yalın anlatımını, halk edebiyatının biçim ve dil özelliklerini kullanarak romantik edebiyat akımına öncülük eder. **Macpherson** 1766 yılında İskoçya yaylalarından derlenmiş Eski Şiir Parçaları adında bir şiir kitabı yayınlar. Bu kitaptaki şiirlerde 12. ve 16. asırdan kalmış eski bir yazma da ele geçirdiğini, onları adı bilinmeyen bir şairin İngilizce'ye çevirdiğini söyler. Bu şaire de **Ossian** adını verir. Aslında böyle bir şair yoktur. Macpherson, şiirleri İskoçya'dan kendisi toplamış ve İngilizce'ye çevirmiştir. Ancak buna rağmen bu akım **Ossiancılık** adı ile yine de devam etmiştir. Macpherson'ın şiirlerinde halk kültürünün tesiriyle birlikte Tevrat'ın ve Homer destanlarının da tesiri görülmektedir. Onun şiiri ile Homer Avrupa edebiyatında yeniden yerini alır.

Daha sonra bu akıma **Thomas Percy** "Eski İngiliz Şiirinden Kalıntılar" adlı üç ciltten oluşan kitabı ile katılır. Önsözde bu türkülerin halkın ruhunu, dolayısıyla da milli ruhu yansıttığını söyler. Ossian akımına İngiltere'den pek çok yeni yazar ve şair katılmıştır. Bunlar İskoçya köylerini, balıkçı kulübelerini vs. dolaşarak derleme yapmışlardır.

Avrupa'da beliren ilkel insanla ilgilenme eğilimi İngiltere'de ulusun özgeçmişine dönme, yeni bir edebiyat için geçmişten yararlanma halini almıştır. Ticaretle zenginleşen İngiliz orta sınıfı da bu akımı

aofdestek.net

desteklemiştir. İsviçre, dört yar
özellikle de Fransız kültürü altında özbenliğini kaybetmek üzereyken Ossiancılık akımı ile tanışmıştır. İngiltere'nin açtığı bu yol İsviçreli aydınları, sanatçıları, düşünürleri, dağ köylerinin geleneklerini edebiyata ve sanata yöneltmiştir.

İsviçre Ulus-ı Tarih Cemiyeti'nin 1721-1723 yılları arasında yayımladığı "Discourse" adlı bir derginin kurucusu Bedmner, halkın; bilimi, edebiyatı, giyim kuşamı, törenleri ve gelenekleriyle ilgilenmenin tarihin görevi olduğunu ileri sürmüştür. Halk edebiyatına en büyük katkısı, **Libelunger** ve **Perfial** gibi epik şiirleri bulup incelemesi ve onları tarihin çalışma alanına taşıması olmuştur.

Milletin soylu geçmişine ve halkın edebiyatına ilgi Almanya'da gelişmiş ve tam bir romantik akım haline gelmiştir. Bu akımın öncüsü **Klpstak** (1724-1803) olmuştur. Bu Alman şairi tıpkı Ossiancıların yaptığı gibi şiirlerinde Tevrat'ı, Yunan destanlarını ve Alman orta çağının epik şiirlerini örnek almıştır. Alman edebiyatının en büyük romantik sanatçısı ise **Herder (1744-1833)** olmuştur.

Herder, bir yanda kendi derleyip yayınladığı türkü külliyatı ile halk bilim çalışmalarını etkilemiş bir yandan da romantik ulusçuluğun temelini atan fikirlerle Avrupa ve Dünya fikir tarihinde derin izler bırakmıştır. Herder'in düşüncesine göre bir milletin ortak ruhu, en iyi, en temiz ve en bozulmamış hali ile halk edebiyatında bulunur. Bunun için Almanlar; türkülerini masallarını, destanlarını, epik şiirlerini, toplayıp yayımlamalıdırlar. Herder bu konuda bütün görüşlerini iki ciltlik türküler kitabında yayımlar. Koleksiyona Alman türküleriyle beraber öteki ulusların da türkülerini alır. Türküleri derlerken onların müziğini de derlemek fikri ilk defa Herder tarafından ortaya atılır. Böylece ezginin önemi ortaya çıkar.

Bütün bu çalışmalardan ayrı olarak halk biliminin Almanya'da ayrı bir alan olarak ortaya çıkmasını ve gelişmesini biz Grimm kardeşlerin çalışmasına borçluyuz.

**Jacob** (1785-1863), **Wilhelm** (1786-1859) tıpkı öteki Alman fanatikleri gibi duygusal bir yaklaşımla yola çıkarlar. Onlar; halk şiirinde ve epik şiirde tanrısal mistik köken görürler. Grimm kardeşler 1821'de "Çocuklara ve Ev Halkına Masallar" adlı bir kitap yayınlarlar. Bu kitap masal derlemelerinde ve çalışmalarında bir dönüm noktası olmuştur. Bu kitabın özelliği kitapta bulunan masalların halkın dilinden derlenmiş olmasıdır. Grimm kardeşler köy köy dolaşarak okuma yazma bilmeyen köylü kadınlar arasında masal derlemişlerdir.

Grimm kardeşler bu masalları halkın dilinden derledikleri gibi kağıda geçirmişlerdir. Daha sonra kardeşler, derledikleri masallarda dil, anlatım ve biçim bakımından düzeltmeler yapmışlardır. Gerçek massala bozulmuş masalı böylece ayırt etmişlerdir. Grimm kardeşlerin bu şekilde düzeltme yaptıkları masallar artık kendi masalları olmuştur.

Grimm kardeşler mitoloji üzerine de çalışmışlardır. Alman mitolojisinin kalıntılarını, masallarda, epik şiirlerde, bilmece ve atasözlerinde aramışlardır. Ayrıca eski yazmaları tanıyarak Alman mitolojisinin ilk örneklerini bulmaya çalışmışlardır.

**E POLİTİKA**

Grimm kardeşlerin çalışmalarıyla bağımsız hale gelen halk bilim çalışmaları 19. asrın ikinci yarısından sonra bütün dünyaya yayılmıştır. Öteki toplum bilimlerinde olduğu gibi halk bilimde de yöntemler, kurallar ve anlayışlar ortaya çıkmıştır.

Halk bilim çalışmaları ve anlayışları politik akımlara göre dalgalanmalar göstermiştir. Bu dalgalanmaların açık bir şekilde görüldüğü iki ülke Finlandiya ve Rusya'dır.

**Finlandiya**

Daha 12. asırda İsveç'in idaresine girerek bağımsızlığını yitiren Finlandiya, 1908'e kadar İsveç'in 1918'e kadar ise Rusların işgali altında kalmıştır. İsveç, Fin kültürünü ve bağımsızlığını yok etmek için sürekli çaba harcamış ve Finlilerin kanun, yazı ve edebiyat dilini İsveççe yapmıştır.

Yıkarı sınıftan İsveçliler Finlandiya'ya yerleşmiş, orada ayrıcalıklı sınıfı oluşturmuşlardır. Kendilerine iyi bir eğitim isteyen Finliler ise İsveç'e yerleşip çocuklarını da orada okutmuşlardır. Sayısız yerel lehçeye bölünen Fince, köylünün kaba dili olarak kalmıştır. Finlandiya'da ulusun tarihi, Fincenin edebiyat dili haline gelmesinin tarihidir.

Fincenin ortak bir dil olarak gelişme, zenginleşme ve edebiyat dili haline gelmesine ilk katkı papazlardan ve kiliseden gelmiştir. Daha 16. asır reformcu Fin papazları İncil'in Latince olarak kalmasına karşı çıkmışlardır. Bir eğitim aracı olarak kutsal kitabın ana dillerinde okutulmasını savunmuşlardır. Bunun için Fin dilinin ilk alfabesini **Agricola** adındaki bir papaz yazmıştır. Aynı papaz din kitaplarının da bir kısmını Latince'den Fince'ye çevirmiştir. Halkın ilgisini çekebilmek için bunların içine, atasözü, fıkra vs. serpiştirmiştir. Gerçi Agricola'un halk edebiyatına bakışı da öteki reformcu papazlar gibi olumsuzdur. Onlar, halk kültürünü puta taparlığın ve batıl inançların kaynaklarında görmüşlerdir.

İsveç kilisesi karşısında bağımsızlığını koruyabilmek için Fin kilisesi de Agricola'un tuttuğu yolu izlemiş, zaman zaman köy papazlarına yolladığı genelgelerde halk kültürüne ait içerikleri toplamalarını ve bunları korumalarını istemiştir.

Ruslar 1908'de Finlandiya'yı hâkimiyetleri altına alınca halk kültürüne olan ilgi bir eyleme dönüşmeye başlamıştır. Turku Üniversitesi'nde iki öğrenci **Papiorus** ve **Sjongen** Finlilere bir millet duygusu vermek ve Fin bağımsızlığını korumak için halkın kültürünü toplamaktan başka çare yoktur kararını vermişlerdir. Herder'in fikirlerinden de ne yapacağını öğrenen bu iki öğrenci dağ köylerini dolaşarak masal, destan, epik şiir örnekleri toplamışlardır. **Kalavela** destanının öncüsü **Lönnrot** da Turku Üniversitesi'nde okumuş ve Fin epik şiiri üzerine tezini burada hazırlamıştır.

Lönnrot bu destanla sadece tezini yapmamış, Fin yazı dilini, Fin müziğini, geçmişini ortaya koymuş ve bu destan Fin bağımsızlığının sembolü haline gelmiştir.

**Rusya**

Zengin halk kültürüne sahip olan Rusya'da 17. asra kadar düzenli bir halk edebiyatı derleme ve değerlendirme çabası görülmez. 18 asırda Rus soylularının saraylarında bir halk kültürü modası belirir. Çalgıcılar ve oyuncular, efendilerini türküler ve oyunlar ile eğlendirirler. Öteki Avrupa ülkelerinde olduğu gibi halk edebiyatına ilgiyi romantik akım uyandırır. Rusya'da çar I. Alexander ulus olma bilincini veremez. Rus aydınlarında Napolyon savaşları sırasında bu bilinç uyanmıştır. Ancak Rusya'da iki köklü kurum "Çarlık" ve "Kilise" halkın kültürüne duyduğu ilginin yayılmasını önlemiştir. Ortodoks kilisesi halk kültürüne aynı Fin kilisesinde olduğu gibi puta taparların inanış ve törenlerinden izler bulunmakta gibi bakmaktaydı. Çarlık ise halkın uyanmasından korkuyordu.

Rusya'da 1830-1850 yılları arasında toplanan halk edebiyatı örnekleri kilise ile çatışmadığı takdirde yayınlanabiliyordu. Büyük bir kısmı ise yayınlanamamıştır. Almanya'da olduğu gibi Rus yazarları da halk edebiyatı örnekleri yayınlamışlardır. Rusya'da Almanya'ya gidip **Grinder'**le tanışan **Krevski** kardeşler bu akıma öncülük etmişlerdir.

Bu iki kardeş 1831 yılında büyük bir türkü külliyatı yayınlamışlardır. Rus halk dilini sanat dili haline getirmek için girişilen bu çaba **Puşkin'**in katılması ile büyük bir güç kazanmıştır. Puşkin, çocukken bakıcısından dinlediği masallardan çok etkilenir. Ona göre her güzel masal bir şiir sayılır.

Puşkin'in bu çabasına **Lermantof, Gogol, Dostoyevski, Tolstoy** gibi büyük yazarlar da katılırlar. Lermantof, aşık-garip hikayesini yeniden yazmış; Gogol Ukrayna efsaneleri yayınlamış, türkülerin, atasözlerinin, masalların, halk edebiyatının ve halk dilinin özelliklerini tanıtmıştır.

Rus yazarlar sadece halk bilimden faydalanmakla kalmamış, halk edebiyatını da derleyip tanıtmada öncülük etmişlerdir.

19. asrın ikinci yarısında halk bilimi Asya Türkleri arasında da gelişmeye başlamıştır. 1847 yılında **Gastreb** ve **Schoefner** Altaylarda Türk destanlarını yayınlarlar. Almanca olan bu destanlar daha sonra İngilizce'ye de çevrilir.

Türkler arasında halk bilim çalışmalarının öncüsü **Radloff,** 7 büyük cildini kendi hazırladığı **Sibirya'da (Proken)** adlı büyük derleme külliyatında Kazak, Kırgız, Uygur, Kırım Tatarlarından, onların halk edebiyatlarından örnekler verir.

Radloff'un ölümünden sonra **Kunoş, Kotonov, Mashkov** çalışmaya devam ederler. Böylelikle 8. cilt Osmanlı Türklerinden, 9. cilt Sibirya'dan, 10. cilt Gagavuzlardan derlenen halk edebiyatı örnekleriyle oluşturulur. **Barthold**'un, **Potari'**nin **Samoiloviç'**in, **Velihanof** ve **Divayev**'in yaptığı araştırmalar Radloff'un çalışmalarından sonra gelen önemli çalışmalardır.

Rus sosyalist devrimi, çoğu arşivlerde kalıp yayınlanmamış çok önemli folklor malzemelerini ve bu alandaki çalışmaları ortaya çıkarır. Yeni rejim, halk edebiyatına karşı çarlık döneminden farklı olarak bir düşünce sergilemez. Rejim, bu edebiyatı topluma karşı iki kuvvetten 1. dinden (Müslümanlık ve Hıristiyanlık), 2. ulusçuluk alanından derin izler taşımaktadır diye tanımlamaktadır.

1934 yılında Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nde Gorki, halk edebiyatı, halk bilimi ve çalışma hayatı arasındaki ilişkiyi anlatan bir konuşma yapar. Gorki'nin konuşması Partinin halk bilimine ve halk edebiyatına olan bakışını tamamen değiştirir. Gorki'nin yorumu parti liderlerini önemli bir çalışma yapmaya sevk eder. Çalışmayı **Stalin'**in arkadaşı **Kaganoviç** denetlemektedir.

Partinin anlayışına göre hem eski hem de yeni halk edebiyatı örnekleri toplanacaktır. Bunlar bilim adamlarının incelemesine sunulacak, diğer bir yandan da partinin ilkelerine göre işlenecek ve köylere dağıtılacaktır. Moskova, parti örgütünün çalışmaları memleketin her tarafında benzer çalışmalara başlamıştır. Malzeme elde edilirken, halkı aydınlatmak için sergiler, konferanslar düzenlenmiş, çalışmalar neticesinde büyük çapta halk bilim malzemesi toplanmış ve arşivlenmiştir.

1939'da 2. Dünya Savaşı esnasında halk bilimi çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Fayda prensibi üzerine elbirliği ile halk edebiyatında yiğitlik ve kahramanlık motifleri olan şiirler toplanmış, yayınlanmış ve Nazi askerleri ile çarpışan Rus askerlerine dağıtılmıştır.

Bu arada Türklerin halk edebiyatına Sovyetlerin bakışı da yeni bir yorum kazanmıştır. 1944'te Taşkent'te toplanan Orta Asya Halk Edebiyatı Konferansı'nda çeşitli kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda Türklerin halk edebiyatı çalışmalarına yeşil ışık yakılmıştır.

**Jirmunski**, karşılaştırmalı yöntemle hazırladığı Özbek yiğitlik destanlarını yayınlar. Bu kitap Özbek destanlarını öteki Türk destanlarıyla karşılaştırmakla kalmamış, Yunan destanları İlyada ve Oddysey ile de karşılaştırmıştır.

Savaş bittikten sonra bu kitap da partinin eleştirilerine hedef olmakta gecikmemiştir. 1951 yılında daha sert bir eleştiri Dede Korkut çalışmalarına yapılmıştır. 1949'da Sovyet Ansiklopedisinde şanlı eser, dürüstlüğün, adaletin, vatan sevgisinin sembolü olarak övülen Dede Korkut, 51'de yerilmektedir. Milliyetçiliğin zehirli kaynağı olarak geçmektedir.

**FOLKLOR NEDİR?**

*Prof. Dr. Umay Günay*

Folklor kavramı ilk kez 1846 yılında ortaya çıkmıştır. Folklor araştırmalarının başladığı ilk dönemde, türküler, masallar ve benzeri diğer edebi eserler ilgi toplamıştır. Bu sebeple de folklor sözü edebiyat geleneği olarak tarif edilmiştir.

Halk, kavim karşılığında kabul edilmiş, tek katlı medeniyete sahip kavimlerin bütün kültür medeniyete sahip kavimlerin bütün kültür ve medeniyetleri antropoloji, etnoloji gibi ilim dalları tarafından incelenirken, çok katlı medeniyete sahip milletlerin kültürlerinin, hali hazırdaki terkibinde erimemiş olan tarihi dönemlerin sözlü kültür

aofdestek.net

birikimleri yaşama şart ve şekille
incelenmiştir.

Bugün üç folklor ekolü vardır:
1) Hint Ekolü
2) Antropolojik Ekol
3) Aarne-Thompson Folklor Ekolü

Başlangıçta her milletin kavimler döneminden günümüze ulaşan milli kültürünün tarihi kalıntıları ve yaşayan yeni terkiplerini tespit ve muhafaza kabulü ile başlayan folklor çalışmaları, zaman içinde toplumun belli kesimlerinde muhafaza edildiğini kabul ettiği verilerin milli kültür terkipleri meydana getirdiğini statik değil dinamik olduklarını örneklemiştir.

Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, alışkanlıkları, değer ölçülerini, umumi tavır, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır.
Folklor disiplini Avrupa'da doğmuştur. Disiplinin doğuşunu hazırlayan sebeplerin kökleri coğrafi keşiflere kadar uzanır. Rönesans ve Reform hareketleri Avrupa cemiyetinde köklü yapı ve zihniyet değişikliklerine yol açar. Romantizm cereyanı, halk hayatına karşı ilgi uyandırır. Halk kavramına dayalı bir halk edebiyatı kavramı doğar.

Fransız inkılâbı ile birlikte halk hayatının araştırılması ve milliyetin tespiti önem kazanır. Evrim teorisi, milletlerin geçmişlerini arayıp bulma, öğrenme arzusu uyandırır. Folklor bu ortam içinde vücuda gelen araştırmalar arasında doğar ve kendine yön çizmeye çalışır.

Türkiye'de folklora yönelişin köklerini, edebiyatımızda bir pre-romanticism adını verebileceğimiz mahallileşme cereyanı döneminde arayabiliriz. Avrupa ile sıklaşan temaslarımız ve bu arada imparatorluk alt kültür daireleri arasındaki tabii bütünleşmeye yöneliş neticesinde gelişen yeni hayat tarzına bağlı edebiyat anlayışımızda meydana gelen yapı değişimine verilen addır.

Kendi dinamiği içinde doğup gelişmesi beklenen Türk romantizmi Tanzimat ile bir zorlamaya uğrar. Esad Efendi'nin Arap halk edebiyatında bulunan zecellerden bahsederken söylemiş oldukları, bu dönem içinde konuya ilk temas sayılabilir.

Tanzimat hareketi, dış baskıların ve zorlamaların bir sonucu olarak, Türk imparatorluk devlet yapısını, dolayısıyla sosyal ve kültürel yapıları Avrupalıların istediği şekilde yeniden düzenleme operasyonudur.

Yenilikler Fransız uzmanlarca gerçekleştirilmiş, bu nedenle aydınlarımızı arasında Fransızca öğrenimi yaygınlaşmıştır. Fransız ihtilalinin öne çıkardığı vatan, halk, millet, hürriyet gibi kavramlar gazete ve mecmua sayesinde kitlelere ulaştırılmaya çalışılmıştır.

Bizde Tanzimat gerçekleştiği sırada, Avrupa milletlerinin hayatında romantizm ve milliyetçilik cereyanları hâkim durumdaydı. Sosyal ve beşeri ilimler sahasında mazi öğrenme, milliyetin araştırılması arzusu folklor ilminin doğmasını gerektirmiştir.

emiyetin mevcut nizamını, yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir işlemdir.

Folklor adı altında incelenen maddeler, veriler milli kültürün unsurlarıdır, varyantlarıdır. Tespit edilen verilerin bir kısmı, tarihi dönemlerin kalıntısı; bir bölümü oluşmakta olan yeni terkipler, bir bölümü yaşanılan zamanda yerleşmiş olan terkiplerdir. Folklorun statik değil de dinamik olduğu bir gerçektir.

Sonuç olarak folklor, milli kültür denilen pek çok unsurdan oluşan birikimin tarihi gelişim içinde bir milletin çeşitli grupları tarafından farklı ölçülerde yaşanılan verilerin varyantlarına ve bu verileri inceleyen ilme verilen isimdir.

Bir milletin hayatında yer alan sözlü geleneklerin bütünü o milletin folklorunu teşkil eden ürünleri bünyesinde taşır.

**Türkiye'de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri**

Tanzimatçılar, imparatorluğu kurtaracağına inandıkları, ama kurtaracağı safiyane bir vehimden ibaret olan Osmanlıcılık ideolojisi ile uğraşırken Balkan milletleri milliyetçiliği uygulama safhasına geçmişlerdi. Bu ideolojinin besleyici kaynağı olarak da folklordan geniş ölçüde yararlanıyorlardı.

Bizde de folklora karşı ilgi duyan ve bir şeyler söylemeye çalışanlar vardı. Mesela Şinasi, halk arasından topladığı ve "hikmet-i avam" diye değerlendirdiği atasözlerini "Durub-i Emsal-i Osmaniye" adı ile bir kitapta yayınlar. "Şair Evlenmesi"nde halk hayatından istifade eder. Ziya Paşa ise "Şiir ve İnşa" adını taşıyan ünlü makalesinde hakiki şiirimizin nesrimizin olup olmadığı sorusuna cevap arar.

Siyasi ihtiraslarını tatmin için iktidara ortak olma faaliyetini savunan bu sözler ve eserler, derinliği olmayan bir hareket olarak kalmıştır. Tanzimat aydınlarının halkçılığı gerçek halkı değil de ütopik bir halkı düşünüyordu.

Balkan milletlerinin isyan edip Osmanlıcılık düşüncesini yıkması yerine yeni bir düşüncenin getirilmesine sebep oldu. Bu da İslamcılık idi. Fakat bu düşünce de, Avrupalı devletlerin Osmanlı himayesi altında bulunan Müslüman Arapları kışkırtıp isyan etmesine neden olunca geçerliliğini kaybetti.

Ardından Türkçülük fikri ortaya çıktı. Tanzimat ideolojisinin hâkim olduğu devrede cılız bir yapı içinde olsa bile eski mahallileşme cereyanı kendi yolunda devam ettiğini; Avrupa edebiyat mektebine mensup bazı şairlerin parmak hesabı diye küçümsenen hece veznini denediğini, âşık tarzı şiirler yazmaya, eserler vücuda getirmeye çalıştığını görüyoruz. Öte yandan bu devre aydınlar arasında kültür alanında şuurlu bir milliyetçilik hareketinin başladığına tanık oluruz. Hareketin gelişip yayılmasına çalışan aydınlarımız arasında Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa ve Ali Suavi Efendi'ler önde gelen isimlerdir.

Türkçülük'ü kültür planında yaymaya çalışan Ahmet Vefik Paşa'nın eserleri milli şuuru uyandırma açısından olduğu kadar Türk folklor çalışmaları açısından da önemlidir. Ahmet Vefik Paşa, Türk dilinin zenginliğini göstermek üzere hazırladığı sözlüğe "Lehçe-i Osmaniye" adını vermiş ve halk arasından topladığı kelimeleri de bu sözlüğe dahil etmiştir. Eski Türk destanlarından izler taşıyan ünlü "Şecere-i Türki"yi bastırmıştır.

1897 Yunan savaşında milli uyanış gerçekleşir. Savaş sırasında ve daha sonra gazetelerde sade Türkçe ile şiir yazılması ve hece vezinlerini kullanılması teşvik edilir. Anonim şiir örnekleri yayınlanır. Türk folklorunun geleceği açısından bu şiir örneklerinin yanı sıra, atasözleriyle, fıkralarla, destan ve halk hikâyeleriyle ilgili kitapların neşriyatı, sayı itibariyle 1897 Yunan savaşından sonra giderek artar.
Türkiye'de folklorun bir ilim şubesi olduğu, eldeki bilgilere göre 1900'lü yıllarda anlaşılmıştır. Bu, Türkçülük hareketi ile bağlantılıdır. Türkiye'de Türkçülük hareketini yaymak ve Türk kültürünü ortaya çıkarmak amacıyla kurulan ilk dernek Türk Derneği (1908) adını taşımaktadır. Türk Derneği Mecmuası çıkarılır.

Türk Derneği'ni takiben 1911 yılında "Türk Yurdu" ve "Türk Ocağı" dernekleri kurulur. Daha sonra bu iki dernek birleşir ve "Türk Ocağı" adı altında faaliyetlerine devam eder. Yeni derneğin yayın organı da "Türk Yurdu Mecmuası" adını alır. Selanik'te yayınlanan Genç Kalemler Mecmuası da Türkçülük hareketinin gelişmesi yolunda faaliyet olarak gösterilir.

M. Kemal Atatürk'ün, *fikrimin babası* olarak övdüğü ve nitelendirdiği Ziya Gökalp, 1912'den itibaren Türkçülük hareketinin teorisyeni haline gelir. Gökalp, milli şuurun, milli ruhun uyandırılmasında, milli kültürün ortaya çıkartılmasında Herder gibi, halk hayatına gidilmesini gerektiğini belirtir. Arkadaşlarıyla birlikte "Halka Doğru" adlı bir dergi çıkartır. Folklor'dan bahseden ilk yazı yine Gökalp tarafından bu dergide yazılmıştır. Gökalp folkloru şöyle tanımlar:

*"Her kavmin iki medeniyeti var: Resmi medeniyet, halk medeniyeti. O halde kavimlerin medeniyetlerinden bahsedenbir ilim olan içtimaiyyenin halkın medeniyetini tedkik eden bir şu'besi olmak gerek.*

*İşte kaideleri yazılı olmayan ve ancak ağızdan ağza geçmek suretiyle bir soya uzayıp giden bu an'anevi medeniyeti mütala'a eden ilme "halkiyyat" adı verilir"*

Her milletin, masal, şarkı ve destanının toplanıp yayınlandığı ve bunun milliyetperverlik olduğu söylenir. Vatanını, milletini seven herkesin duyduğu türkü ve destanları dergiye göndermesi istenir.

Türkçü düşüncenin gelişmesiyle beraber folklora yer veren gazete ve mecmuaların sayısında artış olur. Türkiye'de folklor adını taşıyan ilk yazı M. Fuat Köprülü'ye aittir. Bu yazıda yazar, bir disiplin olarak folkloru Türk okuyucusuna tanıtmaya çalışır. Tam başlığı: "Yeni Bir İlim: Halkiyat"dır.

Yazısında, Avrupalıların senelerden beri folklor ile ilgilenmesine rağmen, bizim bu konuda geri kaldığımızı, ve hatta varlığından bile haberdar olmayışımızı vurgulamaktadır. Bunu üzücü bir durum olarak belirtir.

Folklor'u halka ait şeylerden bahseden bir disiplin olarak tanımladıktan sonra onun muhtevası üzerine durur ve halkın düşüncelerini, ruhunu, endişelerini kısacası bütün maneviyatını yansıtan şarkıları, destanları, hikayeleri folklorun bir kısmı olarak değerlendirir.

Savaş yıllarına rastlayan 1920'lere gelininceye kadarki zaman içerisinde Türk folkloru araştırmaları fazla bir mesafe kat edememiştir; ama fikir olarak bu bilim dalının önemi aydınların kafasına yerleşmiştir. Nitekim Milli Devlet kurulduktan sonra folklorumuza devletçe el uzatılmıştır.

## TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARININ PROBLEMLERİ

Türk folklor araştırmalarının devreleri:
1) Örtülü Devre: 1839-1908
2) Türkçü Devre: 1908-1920
3) Sentezci Devre: 1920-1938
4) Dergici Devre: 1939-1966
5) Bilimci Devre: 1966'tan günümüze

Türk folklor araştırmalarının gelişme devrelerinin ilki olan örtülü devrede folklor ne bilim dalı olarak ne de kelime olarak açıkça ifade edilmez. Ziya Paşa "Şiir ve İnşa" adlı makalesinde bir an bu örtüyü aralamak istese de daha sonra kanaatlerini değiştirmek suretiyle bundan vazgeçer.

Ahmet Vefik Paşa da Avrupa'daki folklor çalışmalarından haberdardır ve bu sahadaki yayınlardan da haberdardır. Bu devrede folklordan söz edilmeyişinin sebebi açıktır: 19. asırda folklor milliyetçilik hareketlerinin besleyicisidir.

Osmanlı İmparatorluğu ülkenin bütününü korumak ve parçalanmayı önlemek için Osmanlıcılık ve İslamcılık görüşlerini benimsemişti. Folklorun bu görüşleri yıkacağını düşünerek folklor çalışmalarından kaçınmaktaydı. Dolayısıyla, o sıralarda milliyetçilik hareketlerinin besleyici kaynağından açıkça söz etmek mümkün değildi. İşte bunun için bu devreye "**örtülü devre**" demekteyiz.

**Türkçü Devre**, folklor ürünlerinden ve folklor ilminden açıkça söz edildiği, bu konuda açıklayıcı yazıların yazıldığı, yararlarından söz edildiği devredir. Türkçüler, milli edebiyatın kurulmasında, milli şuurun uyandırılmasında, milleti tanımada, milliyetçilik kavramının sınırlarını belirlemede başvurulacak yegâne kaynak olarak folkloru görmekteydiler.

**Sentezci Devre** adını verdiğimiz üçüncü devrede folklor, çağdaş Türk devletinin kültür yapısını oluşturmada yararlanılacak bir ham madde ambarı biçimde değerlendirilir. Folklor araştırmaları devlet tarafından desteklenir. Bütün amaç, milli kültürü folklor kaynaklarımızdan yararlanarak yeni bir sentez içinde yoğurup şekillendirmektir.

**Dergici Devre**'yi, folklor araştırmalarımızın yükünü büyük ölçüde iki mühim folklor dergisinin yüklendiği

aofdestek.net

zamana ad olarak verdik. b
Güngör'ün Folklor Postası, İh
Folklor Araştırmaları adlarıyla çıkarmış oldukları dergiler, Türk folklor araştırmaları için birer özel "folklor mektebi" vazifesi görmüşlerdir.

**Bilimci Devre** adını verdiğimiz son devrenin ilk mühim adımı 1966 yılında İhsan Hınçer ile arkadaşlarının gayreti ve devrin devlet yetkililerinin olumlu yaklaşımlarıyla atılmıştır. O yıl, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir "Milli Folklor Araştırma Enstitüsü" kurulmuştur. Müteakip yıllar içinde Atatürk Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Üniversitesi lisans programlarında folklor derslerine geniş ölçüde yer verildi. Bu üniversitelerde master ve doktora programlarında bir çok folklorcu yetiştirildi. Yine bu devre içerisinde Türk folkloru araştırmaları için milli ve milletlerarası kongreler düzenlendi.

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun kurulması ile folklor araştırmaları Atatürk Kültür Merkezi bünyesinde gerekli yerini almıştır. Dikkat edilirse bu son devrede dikkati çeken başlıca özellik, folklor araştırmalarının sürekli biçimde ilmi zeminlerde kendine yer açması olayıdır. İşte biz, bunun için bu devreye "Bilimci Devre" adını vermeyi uygun gördük.

## FOLKLORUN MAHİYETİ, TANIMI, KADROLARI PROBLEMİ

Her folklorcunun çalıştığı folklor sahası farklı olduğu ve çalışmalarda farklı yaklaşımlar kullanıldığı için ortaya çıkan folklor tanımları da farklı özellikler taşımaktadır.

### A) Folklorun Özellikleri:

**1. Sözlü olma /oral, vorbal/ Özelliği:** Folklorun içine giren bütün unsurlar, kişiden kişiye "Sözlü İletişim" ortamında geçer ve öylece nesilden nesile aktarılır. Buna âdetler, merasimler, taklit ve gösteriler, danslar, dramatik oyunlar, saz çalmak, türkü söylemek, hikâye anlatmak, ev yapmak, ilaçlar ve tedavi usulleri, yiyecekler, giyecekler ve el sanatları dâhildir.

**2. Geleneğe bağlılık /tradition/ Özelliği:** Folklor ürünlerinin her türü bir geleneğe bağlıdır. Gelenekler, folklor ürünlerinin belirli birer "form" kazanmasını ve bu "form" içinde kendini devam ettirmesini salar, ayrıca onlara kendilerini belirleyen diğer ayrıcı özellikleri kazandırır. Bir yerde bir insan topluluğu varsa yani üyeler aynı dili, ortamı ve tarihi paylaşıyorlarsa orada gelenekler vardır. Bir ürünün folklor ürünü olarak kabul edilmesi için "sözlü olma" ve "geleneğe bağlılık" özerliklerine sahip olması lazımdır; ama ne her sözlü şey ne de her gelenek folklor değildir. Her iki özelliğin de bir arada bulunması gerekmektedir. Ziya Gökalp, bunu fark etmiş ve folkloru "şifahi an'ane"ler diye tarif etmiştir.

**3. Çeşitlenme /variant/ Özelliği:** Folklor ürünlerinin dağılımı, yayılımı sözlü geçiş veya sözlü iletişim ile olur. Ortam paylaşanların yetenekleri, durumları, tecrübeleri icra edilen bir folklor ürününün farklı biçimlerde tekrar edilmesine yol açar. Eski form ve muhtevadan farklılık gösteren yeni ürüne "variant" denmektedir. Variantların sayısı belirsizdir.

**ymous/ Özelliği:** Folklor
arının unutulmuş olduğunu ifade etmek için kullanılan bu terim, onların insanlar tarafından hep birlikte yaratıldığı anlamını taşımaz. Her bir ürünün bir ilk yaratıcısı vardır; ama sözlü anlatım geleneği bunları genelde muhafaza edememiştir. Sözlü geçişlerde ger ürün, rastladığı, ya da bulunduğu "sözlü anlaşma"larından bünyesinde, formuna, fonksiyonuna, muhtevasına bir şeyler katmış veya çıkarmış olarak yaşar.

**5. Kalıplaşma /formularization/ Özelliği:** Folklor ürünleri, türlerine, geleneklerine uygun biçimde kalıplar, anlatım veya kompozisyon öğeleri yaratırlar.

### B) Folklorun Sınıflandırılması:

Sağlıklı araştırmalar yapabilmemiz ve gereksiz zaman israfından kurtulabilmemiz için, çalışacağımız malzemeyi belli bir düzene sokmamız onları yakın özelliklerine göre sınıflandırmamız bilimin gerektirdiği şartlardan biridir.

İlk yerli tasnif, Ziya Gökalp'e aittir. Folkloru "şifâhi an'ane"ler şeklinde tanımlayan Gökalp, Türk folklorunun şu kadrolar içinde incelenmesini teklif eder:

1. **Şifâhi bediyyat:** Şarkılar, destanlar, darb-ı masallar, bilmeceler, efsaneler, rakslar, şifâhi mûsiki.
2. **Şifâhi ahlâk:** Atalar sözü, halk sözü, ahlaki kıssalar.
3. **Şifâhi diniyyât:** İtikadlar, Ayinler, dini teşkilatlar, ilahiler, du'alar, menkıbeler, üsureler, kozmogoniler.
4. **Şifâhi hukuk:** Örfler, adetler.
5. **Şifâhi iktisad:** Cari bulunan iktisad kaideleri ve ameliyeleri.
6. **Şifâhi tabâbet:** Sihirle karışık tabâbet vesair fenler.
7. **Şifâhi mantık:** İptidai tasnifler ve makuleler.
8. **Şifâhi lisân:** Lisanın halkça müstamel bütün sesleri, kelimeleri, kaideleri.

Bu maddelerde sözlü ve geleneklere bağlı olmaları esas alınmıştır. İlk folklor derneğimiz, 1928 yılında "Anadolu Halkbilgisi Derneği" adıyla kurulmuş ve 1929 yılında "halkbilgisi" derleyicileri için bir rehber yayınlamıştır.

### Türk Folkloru Üzerinde Yapılacak Araştırmalarda Üzerinde Durulması Gereken Önemli Noktalar:

1. Folklor nedir? Yani folklor derken bundan ne anlıyoruz.
2. Folklorun türleri nelerdir? Yani folklor ürünlerini hangi türler içinde toplayıp incelememiz gerekir.
3. Folklor/halk/grup/millet kimdir? Yani, kaynağımız, bize folkloru veren kimdir?
4. Folkloru kim yaratıyor? Yani, ona kimler şekil veriyor?
5. Folklorun taşınması, yayılması nasıl oluyor?
6. Folklor değişmeleri nasıl ve hangi sebeplerle meydana geliyor?
7. Folklor formlarını etkileyen unsurlar nedir ve formlar ile muhteva arasından asıl bir ilişki vardır.
8. Folklor, onu taşıyanlar için ne anlama geliyor ve onların hangi ihtiyaçlarına cevap veriyor?

9. Folklorun kullanım ve uygulama alanları neler olabilir?

**Folklor araştırıcısının bilmesi ve kullanması gereken unsurlar:**

1. Saha çalışması.
2. Arşiv.
3. Folklor Müzesi.
4. Bibliyografyalar.
5. Folklor İndeksleri.
6. Terminoloji
7. Milletlerarası tecrübe.
8. Folklor Araştırmaları Tarihi.
9. Yazılı ve Basılı Kaynaklar.

## ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ VE ARAÇLARI

### I. Alan Araştırması Teknikleri

Öteki sosyal bilimlerde olduğu gibi, halkbilimsel araştırma ve çalışmalarda da seçilen konuya ilişkin özgün ve güvenilir bilgi elde etmek, derlemek için araştırıcının araştırma yapacağı grubun ya da topluluğun yaşadığı yere giderek çalışmasına alan araştırması denir. Alan araştırmasında "folklorik" kurumların etkinliklerini; töreleri, törenleri, olayları, işlemleri, uygulamaları, gösterileri vb. sistemli bir biçimde saptamak ve bunlara ilişkin veriler derlemek için kullanılan tekniklerin, yolları başında gözlem (olaya ya da toplumsal yaşama katılarak), görüşme (mülâkat), soru kağıdı (anket) uygulama, kılavuz ya da kaynak kişi kullanımına gelir.

### 1. Gözlem

Araştırılan grubun ya da topluluğun günlük ve törensel yaşamına katılma yoluyla yapılacak gözlemde araştırıcının, araştırdığı grupla birlikte bir süre yaşaması, onların yaşamlarında yer alması gereklidir. Böylece, araştırıcı, araştırdığı grubun davranış biçimlerini, değerler sistemini, birbirleriyle olan ilişkilerini, toplumsal, ekonomik ve kültürel özlü olaylar, törenler, işlemler çevresindeki kümelenişlerini, rollerini, tutum ve tavır alışkanlıklarını yakından gözlemleme olanağını bulur. Başka bir anlatımla, söz konusu olayları, kendisi de o gruptan biriymişçesine "yaşamış" olur; ancak, gözlemci, dikkatini bu türden olayların oluşumu, gelişi ve sonlanışı üzerine yoğunlaştırırken, nesnelliğini ve yansızlığını da korumak zorundadır. Gözlem yoluyla elde edilen bilgilerin, gözlemlenen olayların bünyesel oluşumuna uygun sıraya dikkat edilerek hemen bir yere kayıt edilmesi gereklidir. Bu iş için özel surette hazırlanmış fişler, defterler kullanıldığı gibi, bilgileri küçük ve kullanışlı ses aygıtları yardımıyla bantlara geçirmek de mümkündür.

### 2. Görüşme

Görüşme, araştırma yapılan yerde, araştırıcının bu iş için seçilen kaynak kişilerle, daha önce hazırladığı konularda, başka bir anlatımla konuyu açıklığa kavuşturacak noktalarda düzenlenmiş olan soruları ya formel bir biçimde ya da bir sohbet, söyleşi havasında sorması ve cevap almasıdır; yani görüşülenle yüz yüze gelmesidir.

Görüşme tekniğinin başarılı bir biçimde uygulanabilmesi için bir takım önemli noktalar vardır. Bunlar;

1. Derleme yapılan, veri toplanan yerde uzunca bir süre kalmak, böylece resmi, kısa süreli görüşme yerine, daha içten ve yeterli süreli görüşme yapabilme olanağını elde etmek.
2. Görüşme sırasında sorulacak soruları daha önceden hazırlamış olmak.
3. Kaynak kişileri saptamak, bu konuda gerekirse –ki çoğu zaman gerekir- başkalarına danışmak, onların fikirlerini almak.
4. Kaynak kişilerle yapılacak görüşmenin zamanını, yerini iyi saptamak.
5. Görüşmenin biçimini belirlemek
6. Görüşülenle görüşen arasındaki konuşma, giyim-kuşam, davranış vb. farkları en aza indirmek.

### 3. Soru Kağıdı (Anket)

Alan araştırması sırasında bilgi toplama ve derleme tekniklerinden birisi de soru kağıdı uygulamadır. Soru kağıdı yoluyla bilgi toplamanın 100 – 150 yıllık bir geçmişi vardır. Günümüzde soru kağıdı düzenleme, geliştirme ve uygulamanın incelikleri oldukça ileri bir düzeye ulaşmıştır. Bir soru kağıdı hazırlamanın ilk koşulu, neyin, yani hangi bilginin ya da konu ayrıntısının ne için, yani hangi amaçla saptandığını bilmektir. Araştırmacı ya da derleyici soru kağıdını hazırlamadan, yani sorularını düzenlemeden önce, inceleyeceği, saptayacağı, derleme yapacağı ve bilgi toplayacağı konuya ya da konu ayrıntısına ilişkin olarak yazılmış şeylerin hepsini görmek, okumak, incelemek zorundadır.

### 4. Kılavuz ve Kaynak Kişiden Yararlanmak

Araştırma yapılan yerde bir töreyi, âdeti, ürün elde etmekle ilgili bir tekniği, uygulamayı ya da bir beceriyi, bir masalı, efsaneyi, türküyü, kısaca halk yaşamına ilişkin geleneksel kültür varlığını ve zenginliğini iyi bilen ya da bu türden kişilerin seçimine yardımcı olacak birkaç kişi her zaman bulunur. Bunlara kılavuz ve kaynak kişiler diyoruz. Kılavuz kişiler kendilerinden bilgi elde etmenin yanı sıra, araştırıcının toplumun öteki üyeleriyle iletişim kurmasında ve yol göstermesinde de yardımcı olarak işini kolaylaştırırlar.

## HALK EDEBİYATI NAZIM ŞEKİLLERİ

### 1) MANİ

Halk şiirinin en küçük nazım biçimidir. Yedi heceli dört mısradan oluşur. İlk ikizi dizesi kafiyeyi doldurma ya da temel düşünceye giriş yapmak için söylenir. Genellikle asıl söylenmek istenen düşünceyle, anlam yönünden bir ilgisi yokmuş gibi gözükse de konuya bağlı olarak da yorumlanır. Üçüncü dizenin serbest olması mani söyleyene kolaylık sağlar. Temel duygu ve düşünce son dizede karşımıza çıkar. Manilerin başlıca konusu aşk olmakla birlikte, her türlü konuda mani söylenebilir. Halk arasında mani söylemek için "mani yapma" veya "mani atmak" gibi deyimler kullanılır. Mani söyleyene "mani yapıcı", "manici" vs. denir. Mani söylemek genellikle kadınlar arasında yaygındır.

Dize sayısı dörtten fazla olan maniler de vardır. Bu tür manilerin genellikle birinci dizesinin hece sayısı yediden azdır. Dize sayısı dörtten çok olan manileri kafiyeleri de değişiktir. "a x a x a" şeklinde olurlar.

**a. Düz Mani:** En sık rastlanılan mani biçimidir. Yedi heceli ve dört dizelidir. Birinci, ikinci, ve dördüncü mısraları kafiyelidir. Yani kafiyesi "a a x a" biçimindedir

**b. Kesik (Cinaslı) Mani:** Birinci dizesinin hece sayısı yediden az olan manilerdir. Dizeleri cinaslı kafiyelerle kurulur. Bundan dolayı böyle manilere cinaslı maniler denir. Birinci dize cinaslı kafiyeyi oluşturan kelimedir. Kesik manilerde anlam birimi beyittir. Yani her beytin anlamca öteki beyitlerle bir ilgisi yoktur. Cinaslı manilerin çoğu İstanbul manileridir.

Yâr elinden tutaydım yâr elinden
Yâr benim canım gözüm yâr elinden

Birinci dizesi yedi heceli olan kesik manilere **doldurmalı** ya da **ayaklı mani** denir.

Af demedi demedi
Elinde gül demedi
Ben nasıl güleceğim
Yâr bana gül demedi

**c. Artık (Yedekli Mani):** Dört dizeli genel tipte olan maniye aynı kafiyede başka mısralar eklenerek söylenen maniye denir. Bunları dize sayısı dörtten fazla olan kesik manilerle karıştırmamak gerekir. Artık manilerde genellikle cinaslı ayak kullanılmadığı gibi birinci dizeleri de anlamlıdır. Artık manilere yedeki mani de denir.

İlkbahara yaz derler
Şirin söze naz derler
Kime derdim söylesem
Bana derdin az derler

**ç. Karşılıklı Mani:** İki kişinin karşılıklı olarak söyledikleri manilere denir. Bunlar, sorulu-cevaplı biçimde düzenlenir. Bu türde manilerde kimi zaman maninin kimin ağzından söylendiği de belirtilir.

### 2) TÜRKÜ

Türkü, türlü ezgilerle söylenen bir anonim halk şiiri nazım biçimidir. Söyleyeni belli kişisel halk şiiri biçimleri arasına giren türküler de vardır. Türkü, halk edebiyatının en zengin alanıdır. Türkü bentleri yapı ve sözleri bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölüm türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bölümdür. Buna **bent** adı verilir. İkinci bölüm ise her bendin sonunda tekrarlanan nakarattır. Bu bölüme **bağlama** ya da **kavuştak** adı da verilir.

_____a
_____a
_____x *BENT*
_____a

_____b
_____b

*KAVUŞTAK (NAKARAT, BAĞLAMA)*

Bentler ve kavuştaklar kendi aralarında kafiyelenir. Türküler, hece ölçüsünün her kalıbıyla söylenir. En fazla kullanılan kalıplar ise yedili, sekizli ve on birli kalıplardır. Her şey türkünün konusu olabilir. Halk arasında heyecan uyandıran her olaya türkü yakılır. Bu türküler farklı bölgelerde farklı biçimlere girer. Kimi dizeler düşer, yerlerine yenileri eklenir; türkünün farklı varyantları oluşur.

Türküler; ezgileri, konuları ve yapıları bakımından sınıflandırılabilirler. Ayrıca söylendikleri bölgelere göre de ad alırlar. Bingöl ağzı, Urfa ağzı gibi kimi tanınmış türküler içinde en etkili sözler türküye ad verir. Ayşen, Adanalı, Mihriban… gibi.

***EZGİLERİNE GÖRE:***

*U*sullüler ve usulsüzler olmak üzere ikiye ayrılır. Usulsüzlerin divan, bozlak, koşmak, boylak, kayabaşı, çukurova gibi çeşitleri vardır. Bunların hepsi de uzun havalardır. Usullü türküler ise genellikle oyun havalarıdır.

Türküleri konularına göre tasnif ettiğimizde:

- Tabiat Türküleri
- Aşk Türküleri
- Yiğitlik Türküleri
- Tarihi Türküler
- Tören Türküleri
- Askerlik Türküleri
- Yiyecek Türküleri
- Hayvan Türküleri
- Bitki-Çiçek Türküleri
- Satıcı Türküleri
- Dert Türküleri
- Gurbet Türküleri
- Meslek ve İş Türküleri
- Eşkıya Türküleri
- Yerli Türküler

gibi konuları görürüz.

aofdestek.net

***YAPILARINA GÖ***

***a. Bentleri mani dörtlüğüyle kurulanlar***

1. Bentleri mani dörtlüğü, kavuştakları olmayan türküler: Birbirleriyle az-çok ilgili konularda söylenmiş manilerin arka arkaya sıralanmasıyla oluşur. Böyle türkülerde konu birliğini sağlayan bir söz veya söz öbeği bentlerin ilk mısralarında tekrarlanır. Bu tekrarlanan söz, bir yer adı veya bir çiçek adı olabilir.

a
a
x *BENT*
a

2. Bentleri mani dörtlüğü, kavuştakları mani dörtlüğü olan türküler: Mani dörtlükleriyle oluşturulan türkülerin bentlerine yine mani biçimde kavuştakların eklenmesiyle oluşur.

a
a
x *BENT*
a

b
b *KAVUŞTAK*
b
b

3. Bentleri mani dörtlüğü, kavuştakları mısra olan türküler:

a
a
x *BENT*
a

b *KAVUŞTAK*

4. Bentleri mani dörtlüğü, kavuştakları iki mısra olan türküler:

a
a
x *BENT*
a

b
b *KAVUŞTAK*

5. Bentleri mani dörtlüğü, kavuştakları üç mısra olan türküler:

a
a
x *BENT*
a

b
b *KAVUŞTAK*
b

6. Bentleri mani dörtlüğü, kavuştakları dört mısra olan türküler:

a
a
x *BENT*
a

b
b *KAVUŞTAK*
b
b

***b. Bentleri dörtlüklerle kurulanlar***

1. Bentleri dörtlük, kavuştaksız türküler: Dörtlüklerden oluşurlar ve hece ölçüsünün çeşitli kalıplarıyla yazılırlar. Genellikle on birli hece ölçüsü kullanılır. Kafiyeleri; “b b b a , c c c a , d d d a” gibidir. İlk dörtlüğün kafiyesi “ x a x a” şeklindedir.

b
b
b *BENT*
a

2. Bentleri dörtlük ve bentlerinin dördüncü mısrası kavuştak olan türküler.

b
b *BENT*
b
a KAVUŞTAK

***c. Bentleri üçlüklerle kurulanlar***

1. Bentleri üçlük, kavuştakları olmayan türküler: Üçlüklerden oluşurlar ve hece ölçüsünün çeşitli kalıplarıyla yazılırlar. Kafiye düzeni “a a a, b b b , c c c” şeklindedir.

a
a
a *BENT*

2. Bentleri üçlük, kavuştakları dize olan türküler: Bu türkülerin bentlerinin dördüncü dizesi kavuştaktır.

b
b *BENT*
b

a KAVUŞTAK

3. Bentleri üçlük, kavuştakları iki dize olan türküler:

b
b *BENT*
b

a KAVUŞTAK
a

4. Bentleri üçlük, kavuştakları üç dize olan türküler.

b
b *BENT*
b

a
a KAVUŞTAK
a

***ç. Bentleri beyitlerle kurulu olan türküler***

a
a *BENT*

şeklindedirler.

1. Bentleri beyit, kavuştaksız türküler.
2. Bentleri beyit, kavuştakları bir mısra olan türküler.
3. Bentleri beyit, kavuştakları iki mısra olan türküler.
4. Bentleri beyit, kavuştakları dört mısra olan türküler.

**AŞIK EDEBİYATI NAZIM ŞEKİLLERİ**

**1) KOŞMA**

Halk edebiyatı nazım biçimleri içinde en fazla bilinen ve en çok kullanılan koşmadır. Hece ölçüsünün 6+5, 4+4+3 gibi on birli hece ölçüleriyle yazılır. Dört dizeli bentlerden oluşur. Dörtlük sayısı en az üçtür. Genellikle bu sayı üç ile beş arasında değişir. Kafiye düzeni, birinci dörtlük haricinde bütün dörtlüklerde aynıdır. "a a b a , c c c a, d d d a" şeklindedir.

Şair koşmanın son dörtlüğünde mahlasını söyler. Koşmalar ezgilerine göre isim alırlar: Acem koşması, Gevheri vs. Koşmalar genellikle dini konularda yazılırlar.

Aşk, hasret, kavuşamama, ayrılıktan yakınma ve doğa ile ilgili her türlü duygu ve düşünce koşma ile anlatılabilmektedir. Atasözleriyle işlenmiş öğüt veren koşmalar da bulunmaktadır.

Karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış koşmalar da vardır. "Dedim" "dedi" şeklinde yazılan bu koşmalara *müracâa* denmektedir. Bu, divan şiirinde de vardır. Bu koşmalar sorulu cevaplı olarak düzenlenir. Soru-cevapların düzenlenmesi iki türlüdür:

1. Bir dize soru, bir dize cevap şeklinde olanlar: İlk dizede şair sevgiliye hitap eder, soru sorar; ondan sonraki dizede sevgili cevabını verir.

Dedim bu Ömer'in aklını aldın
Dedi sevdiğine pişman mı oldun

2. Soru ve cevabı aynı dizede olanlar: Bu tür koşmalarda şair yine sevgiliye hitap eder. Dizenin ilk kısmında sorusunu sorar ve ikinci kısmında ise cevabını verir.

Dedim inci nedir? Dedi dişimdir
Dedim bayram mıdır? Söyledi yok yok

5. Bentleri üçlük, kavuştakları dört dize olan türküler:

a
a *BENT*
a

b
b *KAVUŞTAK*
b
b

***Koşma Şarkı:*** *İlk dörtlüğün ikinci ve dördüncü dizesi, öteki dizelerde nakarat olarak tekrarlanan koşmalardır.*

**Tecnis:** Bütün kafiyeleri cinaslı olan koşmalardır.

**Musammat Koşma:** Dizelerinde iç kafiye bulunan koşmalardır. Her dizenin sonundaki kafiye dize içinde belli duraklarda tekrar edilir.

Divan şiirinde musammatlar eşit iki parçaya ayrılabilen kalıplarla yazılır. Fakat halk şiirinde bu kurala uyulmaz. 6+5 duraklı kalıpla yazılan musaammat koşmalarda iç kafiye genellikle altıncı hecenin üzerindedir.

**Ayaklı Koşma:** Koşmanın ilk dörtlüğünün ikinci ve dördüncü dizelerinden sonra beş heceli kısa bir dizenin eklenmesiyle oluşan koşma biçimidir.

**Yedekli Koşma:** Hanelerin beyitleri arasına mani ya da değişik dize eklenmesiyle meydana getirilen koşmalardır.

**Zincirbent Koşma:** Hane sonlarındaki kafiye kelimesinin bir sonraki hanenin başında yer almasıyla meydana getirilen koşmalardır.

**Zincirleme Koşma:** Dize sonlarındaki kafiye kelimesinin bir sonraki dizenin başında yer almasıyla oluşturulan koşmalardır.

**Zincirbend Ayaklı Koşma:** Ayaklı koşmaların kısa dizeleri ya da kısa dizelerin son kelimelerini kendisinden sonra gelen dizelerde tekrarlamakla meydana getirilen koşmalara verilen addır.

**Musammat Ayaklı Koşma:** Hem musammat, hem de ayaklı koşmanın bütün özelliklerini bünyesinde barındıran koşma biçimidir.

**Musammat Zincirbend Koşma:** Hem musammat hem de zincirbend koşmanın özelliklerine sahip olan koşmadır.

**Musammat Zincirleme Ayaklı Koşma:** Hem musammat, hem zincirleme hem de ayaklı koşma özelliklerini bünyesinde toplayan koşmalardır.

**2) DESTAN**

Dört dizeli bentlerden oluşur. Halk şiirinin en uzun birimi destandır. Kimi destanlarda dörtlük sayısı yüzü geçer.

Hece ölçüsünün genellikle on birli kalıbıyla yazılır. Sekizli kalıpla yazılan destanlar da vardır. Kafiye düzeni " b a b a , c c c a , d d d , a " şeklindedir.

Diğer ferdi eserlerde olduğu gibi son dörtlükte mahlas söylenir. Kolay hatırlanabilmesi amacıyla genellikle zincirleme olarak yazılır. Konularına göre; savaş, eşkıya, ünlü kişiler, mizah, yaş gibi kategorilere ayrılırlar.

**3) SEMAİ**

Halk şiirinde hece ölçüsüyle ve aruz ölçüsüyle yazılan iki türlü semai vardır. Hece ölçüsüyle yazılan semailer koşmaya benzer. Kafiye düzeni aynıdır. Aralarındaki ayrım hece sayısı bakımındandır.

Semailer, hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla yazılırlar. 4+4 duraklı veya duraksız kalıpla oluşturulurlar.

Dörtlük sayısı 3-5 arasında değişen semailer vardır. Beş dörtlükten fazla olan semailer de mevcuttur.

Daha çok sevgi, tabiat ve güzellik konuları işlenir. Koşmaya göre daha canlı ve kıvrak bir ezgisi, üslubu vardır.

**4) VARSAĞ**

Güney Anadolu bölgesinde yaşayan Varsağ Türklerinin özel bir ezgiyle söyledikleri, türkülerin gelişmiş bir biçimdir. Semaiye benzer. Kafiye düzeni aynıdır.

Dörtlük sayısı üç ile beş arasında değişir. Kimi zaman daha fazla da olabilmektedir. Hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla yazılırlar; ancak on birli hece ile yazılanları da vardır.

Semailerden daha farklı bir ezgi ile okunur. Varsağlar; yiğitçe, mertçe bir üslupla söylenir. Bu da varsağ içinde behey, bre, hey… gibi ünlemlerle sağlanır. İçinde ünlemler bulunmayan varsağlar ezgilerinden anlaşılır.

Halk edebiyatında en çok varsağ söylemiş olan şair Karacoğlandır.

**AŞIK EDEBİYATI NAZIM TÜRLERİ**

**1) GÜZELLEME**

Doğa güzelliklerini anlatmak, yaşama şartlarından kaynaklanan herhangi bir ilgiyi, sevgiyi dile getirmek veya sevgiliyi anlatmak için yazılan şiirlerdir.

**2) TAŞLAMA**

Bir kimseyi yermek ya da toplumun bozuk yönlerini eleştirmek için yazılan şiirlerdir.

**3) KOÇAKLAMA**

Coşkun ve yiğitçe bir üslupla savaş ve dövüşleri anlatan şiirlerdir. Halk arasında en iyi örnekleri Köroğlu'ndandır.

**4) AĞIT**

Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan acıyı anlatmak üzere söylenen şiirlerdir. Ölümden duyulan üzüntüyle birlikte ölenin iyi vasıfları da dile getirilir. Ağıtlar, ölen kişinin çok yakınları tarafından (annesi, babası, kardeşi vs.) ya da kendi ağzından söylenir.

Anadolu'da ölümler üzerine ağıt yakma geleneği mevcuttur ve ağıtçı kadınlar tarafından ağıt yakılır. Ölümler üzerine veya kızların gelin evine gitmesiyle yazılan ağıtlar da vardır.

**TEKKE EDEBİYATI NAZIM TÜRLERİ**

Din ve tasavvufla ilgili kavram, duygu, düşünce, ilke ve koşulları halka yaymak amacıyla bir tarikata bağlı şairler tarafından yazılan şiirlerdir.

**1) İLAHİ**

Tanrıyı övmek, ona yalvarmak için yazılan şiirlerdir. Özel bir ezgiyle okunur. İlahiler, tarikatlara göre türlü adlar alır. Mevleviler ayin, Bektâşiler nefes, Halvetiler durak, öteki tarikatlar da ilahi der.

**2) NEFES**

Bektâşi şairlerinin yazdıkları tasavvufi şiirlerdir. Genellikle vahdet-i vücud kavramı anlatılır. Bunun yanı sıra Hz. Muhammet ve Hz. Ali için de övgüler söylenir. Nefeslerdeki alaycı üslup da dikkat çeker.

**3) NUTUK**

Pirlerin, murşidlerin tarikatlara yeni girenlere, dervişlere, öğrencilere, müridlere tarikat derecelerini ve tarikat adabını öğretmek amacıyla söyledikleri şiirlerdir.

**4) DEVRİYE**

Devir kuralını anlatan şiirlerdir. Vakti gelen ruh maddi aleme iner. Bu inişe **nüzul**, tekrar dönüşe ise **uruç** denir.

**5) ŞATHİYAT**

İnançlardan alaycı bir dille söz eder gibi yazılan şiirlerdir; ancak bu sözler yorumlandığında tasavvufla ilgili bazı kavramlara yer verildiği görüşür.

Medrese hocalarına göre şathiyatlar küfür sayılmaktadır.

**ARUZ ÖLÇÜSÜYLE YAZILAN HALK EDEBİYATI NAZIM ŞEKİLLERİ**

Halk şairleri, divan şairlerinden etkilenerek belirli birkaç kalıp ve biçimde şiirler yazmışlardır. Bunun yanı sıra divan şiirinde kullanılan mazmunları kullanmışlardır.

Halk şiirindeki aruzlu biçimler sayıca azdır. Kalıplar ise sınırlıdır.

**1) DİVAN**

Aruzun üç failatün bir failün kalıbıyla; murabba, muhammes, müseddes biçimlerinde yazılan şiirlerdir.

Saz şairlerince özel bir ezgi ile okunurlar. Musammat olanları da vardır. Divâna saz şairleri divâni de derler. Kafiye biçimi "a a, x a" biçimindedir.

Murabba biçimindeki divânların kafiye düzeni "a a b a" "c c c a" biçimindedir. İlk dörtlüğün kafiye düzeni ise "a a a a" veya " b b b a" olabilir.

aofdestek.net

**Ayaklı Divân**

Genel biçimdeki divânın sonuna fâ'ilatün fâ'ilün ölçüsünde ziyadeler ekleyerek yazılan müstezatlardır. Buna yedekli divân da denir. Kafiye düzeni:

_____a
_____a
_____a (Ziyade)
_____a

_____b
_____b
_____b (Ziyade)
_____b

şeklindedir.

**2) SEMAİ**

Aruzun dört mefâ'ilün kalıbıyla yazılan; gazel, murabba, mahammes, müseddes biçimlerindeki şiirlere denir. Ayrı bir ezgiyle okunurlar. Kafiye düzeni divânda olduğu gibidir.

**Musammat Semai**

Her beyti iç kafiye ile dört eşit mısra parçasından oluşan semai türüdür.

**Ayaklı Semai**

Divân edebiyatı nazım biçimlerinden müstezat-ı sudasiye'nin aynıdır. Yani; uzun mısralar dört mefâ'ilün ölçüsünde, ziyadeler ise iki mefâ'ilün ölçüsündedir.

Kafiye düzeni ayaklı divânda olduğu gibidir. Yedekli semai adıyla da anılır. Uzun ve kısa mısralardaki mefâ'ilün parçalarının altı olması sebebiyle müstezat-ı südasiye adı verilir.

Her dize bir mefâ'ilün parçasına uyan dört söz öbeğine bölünmüş ve her öbeği öteki mısralarda birbirini izleyecek şekilde yazılmış murabba biçimindeki semailere ayaklı semai denir.

**3) KALENDERİ**

Aruzun mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fâ'ûlün kalıbıyla; gazel, murabba, muhammes, müseddes biçiminde yazılan şiirlerdir.

Özel bir ezgiyle okunurlar. Kafiye düzenleri divân ve semainin aynısıdır.

**Ayaklı Kalenderi**

Divan edebiyatındaki müstezat için de halk şairleri ayaklı ya da yedekli kalenderi derler. Ölçüsü ve kafiyesi bakımından divân müstezadından hiçbir farkı yoktur. Mefulü faulün kalıbındadır.

**4) SELİS**

Aruzun üç fe'ilatün ve bir fe'ilün kalıbıyla yazılan gazellere denir.

s, müseddes biçimiyle
e düzeni divân, semai ve kalenderide olduğu gibidir.

**5) SATRANÇ (ŞADRANÇ)**

Aruzun dört müfte'ilün kalıbıyla musammat gazel şeklinde yazılan şiirlerdir. Dizelerine kafiyeli parçalar alt alta dizilirse iki müfte'ilün ölçüsünde dörtlüklerden oluşan bir biçim ortaya çıkar.

**6) VEZN-İ ÂHER**

Aruzun dört müstefilâ'tün kalınıyla murabba biçiminde yazılır. Her dizesi bir müstefilâ'tün parçasına uyan dört söz grubuna bölünmüştür.

Birinci dizeye ait olan söz grupları, sırasıyla ikinci, üçüncü ve dördüncü dizelerin parçaları olarak tekrar edilir. Bu düzene göre birinci dize ile dört dizenin birinci parçalarını oluşturan sesler, yukarıdan aşağıya okunduğunda aynı olur.

Vezn-i aher'in zincirleme biçiminde yazılmış olanları da vardır. Zincirleme vezn-i aherde dizlerin ölçüsü ya iki müstefilâ'tün ya da dört müstefilâ'tündür.

Ölçüsü iki müstefilâ'tün olanlar dört dizelik bentlerden oluşur. Bu türlü vezn-i aherde birinci dizenin ikinci parçası, ikinci dizenin başında kullanılır.

Dört müstefilâ'tün kalıbıyla yazılan zincirleme vezn-i aher ise beyitlerden oluşur. Bu tür vezn-i aherlerde her beyitte birinci dizenin dördüncü parçasını dolduran söz, ikinci dizenin birinci parçası olarak tekrarlanır.